

ענף שמן הזית - סקירה

רוני הרשקוביץ, אפריל 2014

רקע

שמן זית כתית הוא שמן המתקבל מפירותיו של עץ הזית (*Olea Europaea*) ללא התערבות כימית ובאמצעים מכאניים ובהפקה פיסיקלית ותרמית (מוגבלת, עד 37 מעלות צלסיוס) שאינם מובילים לשינויים בתכונות השמן ואשר לא עברו כל טיפול מלבד שטיפה, ריכוז וסינון.

אחוז החמיצות בשמן מבטא את אחוז החומצות החופשיות של חומצה אולאית בשמן ובכך מעיד על רמת האיכות שבו. שמני זית מסוג כתית הראויים למאכל הינם:

שמן זית כתית מעולה (*Extra virgin olive oil*) – שמן זית המופק בכבישה קרה ורמת החמיצות שלו אינה עולה על 0.8%. שמן זית כתית (*Virgin olive oil*) – רמת החמיצות שבו אינה עולה על 2%. שמן זית כתית רגיל (*Ordinary virgin olive oil*) – רמת החמיצות שבו אינה עולה על 3.3%. שמן זית מזוכך (*Refined olive oil*) – שמן זית אשר מופק בתהליך של זיכוך ואמצעים כימיים אחרים. רמת החמיצות שלו הורדה ל-0.3% כתוצאה מתהליכים אלו, בתהליך זה ניתן להגיע לניצולת גבוהה יותר של שמן זית, אולם, הצבע והארומה נפגעים במהלך התהליך ועיקר הפגיעה נגרמת כתוצאה מהיעלמותם של המרכיבים הבריאותיים של השמן כמו פוליפנוליים ופיטוסטרולים ([International Olive Council 2013](#)).

ייצור שמן זית בישראל

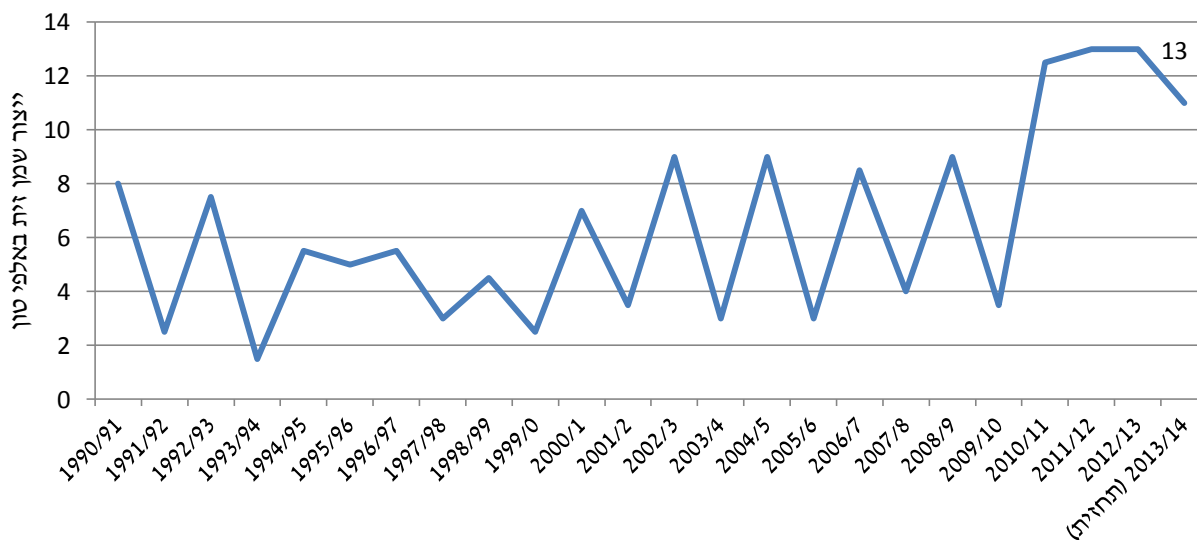
במפקד הזיתים האחרון שנערך בשנת 2012 נקבע כי בישראל נטועים כיום כ-334 אלף דונם של עצי זית. 250 אלף דונם בבעל, 17 אלף דונם זיתי מאכל ו-67 אלף דונם זיתי שלחין לשמן (צעירים ובוגרים). זיתי הבעל נפוצים במגזר המיעוטים, החלקות קטנות ומשפחתיות ונעות ממספר בודד של עצים לכמה דונמים, כאשר 80% משטחי הבעל נמצאים באזור הגליל ו-20% באזור המשולש.

במסיק 2012/2013 הופקו כ-10.5 אלף טון של שמן זית למסחר באיכות כתית מעולה לשוק המקומי ועוד 3 אלפי טון שמן זית שיוצרו מחלקות הבעל המיועדות לשימוש עצמי ולעיתים לממכר דרך השוק שאינו מבורקד. עץ הזית מניב בסירוגיות, כך שכמות השמן המופקת מן העץ אינה אחידה לאורך השנים¹. בשנים האחרונות כמות שמן הזית המופקת בישראל יציבה באופן יחסי ועומדת על בין 11 - 13 אלף טון שמן זית, העלייה היחסית בכמות היבול-נובעת מכניסה של שטחים חדשים לניבה בשנים האחרונות (ראה תרשים מס' 1). עיקר המסחר בשמן זית בישראל

¹ תופעת הסירוגיות גורמת לכך שעצי הזית מסונכרנים מבחינת שפע היבול אותו ניתן להפיק מהם. בשנה מסוימת מייצר העץ שפע של פרי ובשנה העוקבת מעט פרי. כיום קיימות שיטות שונות של חקלאות מדייקת אשר ביכולתן לסייע בהקטנת תופעת הסירוגיות.

הוא מזייתי השלחין. עלות ייצור ק"ג שמן זית באיכות כתית מעולה היא כ-17.5 - 18 ₪ בזייתי שלחין וכ-31 ₪ בזייתי בעל³. מחיר הפקת שמן הזית עלה בשנים האחרונות בשל התייקרות תשומות.

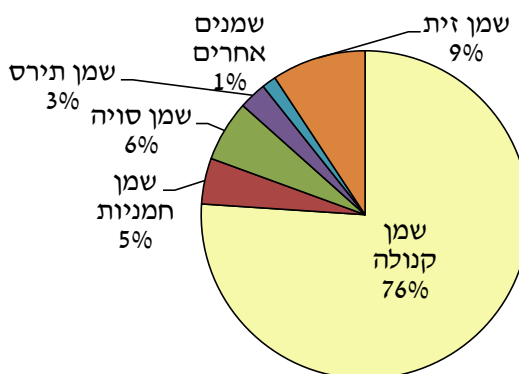
תרשים מס' 1: ייצור שמן זית בישראל בעונות 1990/91 - 2013/14, באלפי טון

מקור: IOC 2014

מתוך 55 מיליון ליטר של שמן שנמכר ברשתות השיווק⁴ בשנת 2013 היווה שמן הקנולה 76% מהמכירות ושמן הזית 9% (ראה תרשים מס' 2).

תרשים מס' 2: התפלגות מכירות השמנים ברשתות השיווק בישראל בשנת 2013

מקור: סטורנקסט 2014

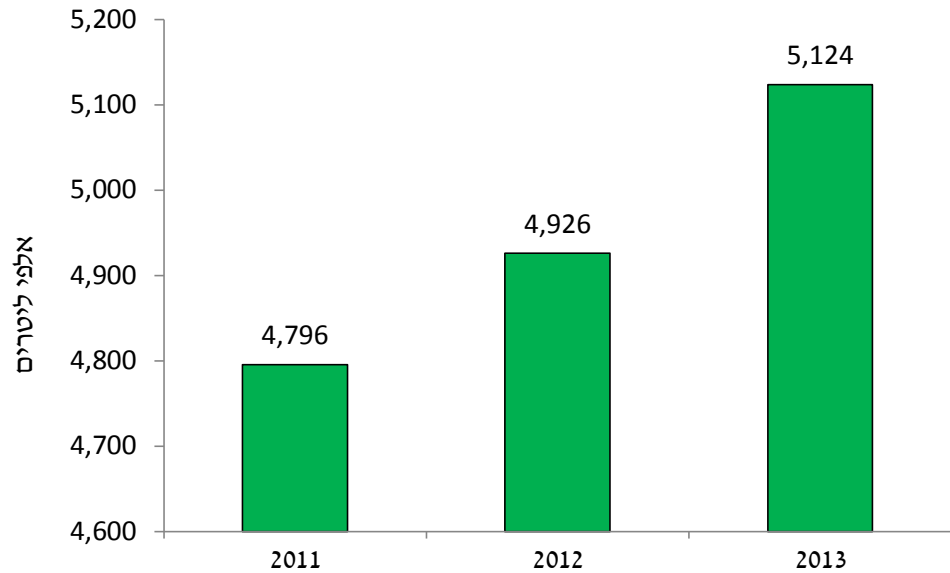
² העלות היא בשנת ניבה מלאה, ללא עלות הקמת המטע וכוללת את עלות המסיק ואת בית הבד.

³ ההבדל בעלויות הייצור נובע בעיקר מיבול שמן הזית הנמוך בכרמי הבעל.

⁴ תרשימים מס' 2 - 6 עובדו מתוך נתוני סטורנקסט. הנתונים כוללים את נתוני הקופות הרושמות של רוב רשתות שיווק כאשר נעשה אקסטראפולציה לכלל הרשתות, בנוסף גם מינימרקטים, מכולות וחנויות נוחות. הנתונים אינם כוללים את המגזר הערבי והחרדי, שיווק ישיר ושוקים פתוחים ואינם כוללים את שוק התיירות המסעדות ושוק המוסדי. הכמות המוערכת של נתח השוק המוצג בתרשימים אלו מהווה כ-40% מסך הכמות הנמכרת בישראל.

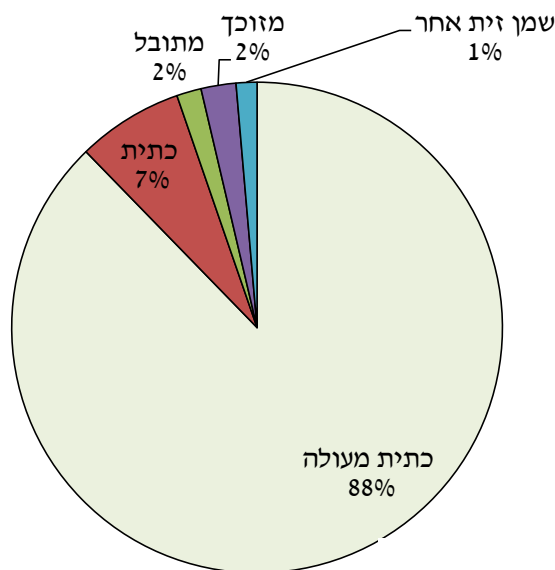
בשנים 2011 - 2013 עלו מכירות שמן הזית ברשתות השיווק בכ-7 אחוזים⁵, בשנת 2013 מסך שמן הזית הנמכר ברשתות היה בדרגת כתיית מעולה ו-7% שמן זית בדרגת כתיית. בין השנים 2011 - 2013 נצפתה עלייה ברכישת שמן זית בדרגת כתיית מעולה, אולם נצפתה ירידה במכירת שמן זית מדרגת כתיית, מזוכך ושמן זית אחר (ראה תרשימים מס' 3 - 5).

תרשים מס' 3: מכירת שמן זית ברשתות השיווק בישראל בשנים 2011 - 2013, באלפי ליטרים

מקור: סטורנקסט 2014

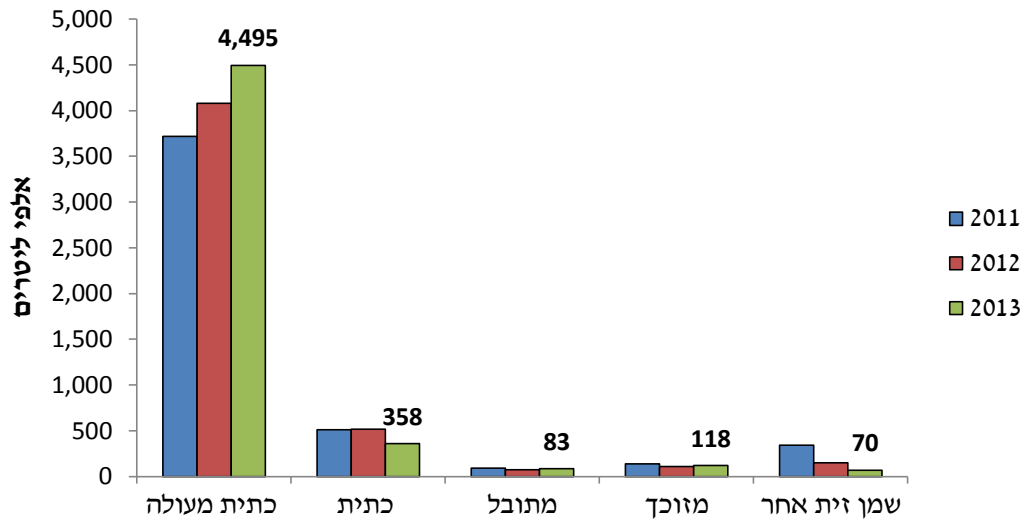
תרשים מס' 4: הרכב המכירות של שמן זית (בליטרים) ברשתות הקמעוניות בישראל, בשנת 2013

מקור: סטורנקסט 2014

⁵ מבוסס על נתוני סטורנקסט.

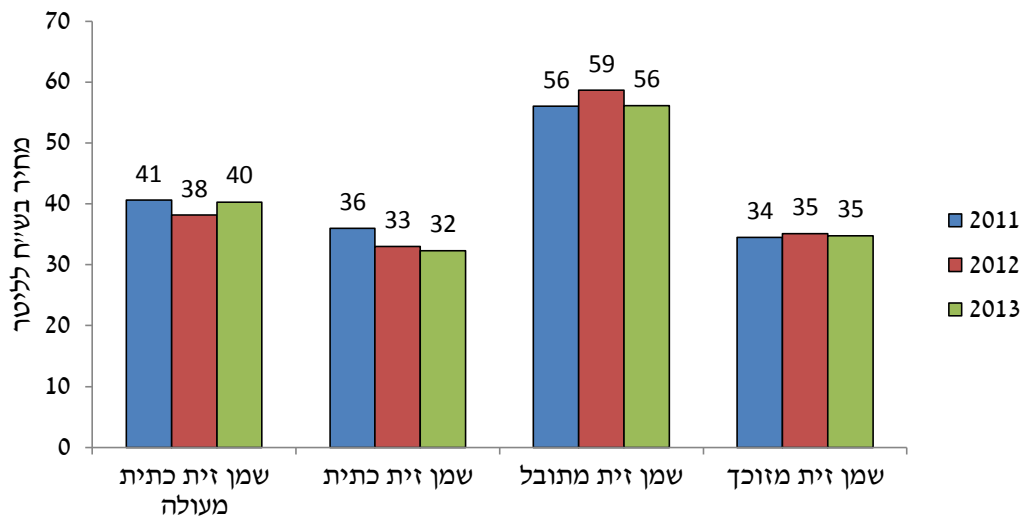
תרשים מס' 5: מכירות שמן זית ברשתות השיווק בישראל, לפי סוגים בשנים 2011-2013 (באלפי ליטרים)

מקור: סטורנקסט 2014

המחיר הממוצע לשמן זית מדרגת כתית מעולה ברשתות השיווק עמד על 40 ₪ לליטר בשנת 2013, מחירו הממוצע של ליטר מדרגת כתית עמד על 32 ₪, מחירו הממוצע של שמן זית מתובל עמד על 56 ₪ לליטר ומחירו הממוצע של שמן זית מזוכך עמד על 35 ₪ לליטר בשנת 2013 (ראה תרשים מס' 6).

תרשים מס' 6: מחירים של שמן זית לצרכן ברשתות השיווק בישראל, בשנים 2011-2013, בש"ח לליטר

מקור: סטורנקסט 2014

יבוא שמן זית לישראל

יצרני שמן הזית מהאיחוד האירופי (ספרד, איטליה ויוון) הם המתחרים העיקריים של יצרני שמן הזית הישראלי. כיום עומדים יצרני שמן הזית בישראל בפני אתגר מרכזי, ייבואו של שמן זית מהאיחוד האירופי. לעיתים אף קיימות טענות ששמן הזית אשר מגיע לישראל מאירופה הוא לא באיכות המדווחת⁶, כדוגמת זיופי שמנים, ואיכויות נמוכות אשר אינן מצוינות על הבקבוק הנמכר. מחירו של שמן הזית המיובא נמוך בהשוואה למחירו של שמן הזית הישראלי, ולמרות מכסי היבוא, הכמויות המיובאות בפועל ניכרות, מקטינות את הביקוש לשמן המקומי וגורמות הפסדים ליצרנים המקומיים. שמן הזית האירופי נכנס לישראל במכס שאינו אפקטיבי כך שהמחיר הסופי לצרכן גורם ליצרן המקומי הפסדים (שה"מ 2014).

המכס המוטל על שמן זית מדרגת כתית מעולה עומד על 4.88 ₪ לק"ג ועוד 12% ממחיר השמן בשער הנמל (ראה טבלה מס' 1).

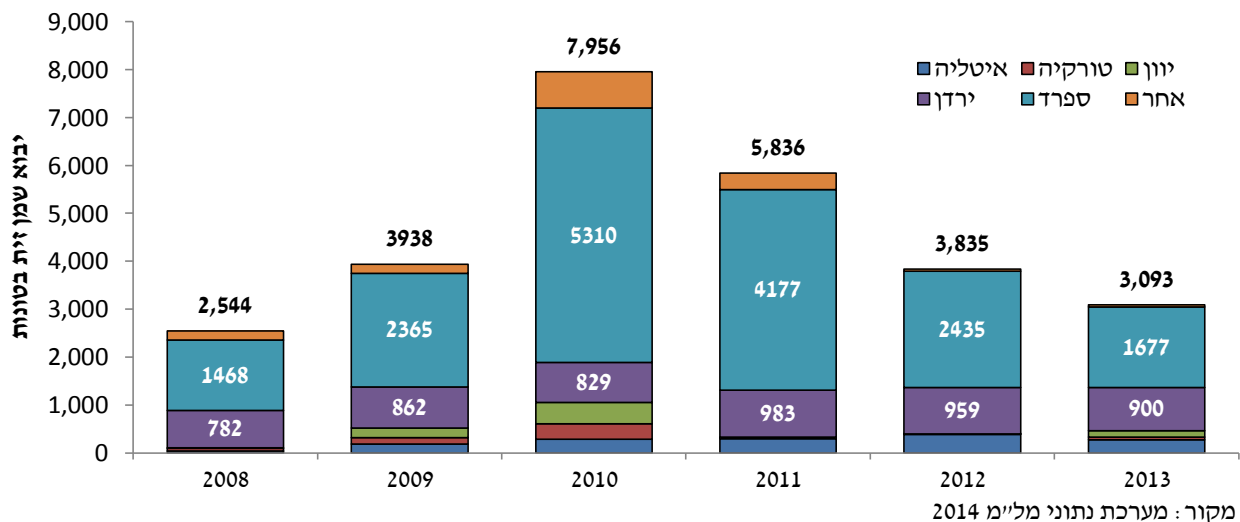
טבלה מס' 1: תעריף המכס לשמן זית⁷, בש"ח לק"ג

תיאור	מכס כללי
כתית (Virgin)	4.88 + 12.0% ₪ לק"ג, אך לא פחות מ- 5.97 ₪ לק"ג

מקור: תעריף המכס ומס קנייה, רשות המיסים בישראל, משרד האוצר 2014

כמויות שמן הזית המיובאות לישראל אינן אחידות במשך השנים. החל משנת 2010 נצפתה ירידה בכמות שמן הזית המיובאת, בשנת 2010 יובאו כ-8,000 טון שמן זית ובשנת 2013 יובאו רק כ-3,100 טון של שמן זית (ראה תרשים מס' 7). המגמה היחידה הנשמרת הינה היקפי היבוא הגבוהים של שמן זית מספרד, במהלך 6 השנים האחרונות אחוז שמן הזית מתוצרת ספרדית שהגיע לישראל עמד על מינימום של 54% מסך יבוא שמני הזית, עם שיא של 71% בשנת 2011. בשילוב עם העלייה בצריכת שמן זית (ברשתות השיווק) המוצגת בתרשים מס' 2, ניתן להסיק בזהירות כי צריכת שמן הזית של הציבור בישראל מתבססת על שמן זית שמקורו מן השוק המקומי.

תרשים מס' 7: יבוא שמן זית לישראל בשנים 2008 – 2013, בטונות

⁶ שמן זית המוגדר ככתית מעולה בספרד יכול גם להיות מוגדר כשמן המכיל 80% שמן מזוכך ו-20% שמן זית כתית מעולה.
⁷ פריט מכס 1905.

ייצור שמן זית באיחוד האירופי

שטח גידול הזיתים באיחוד האירופי (EU 28) נאמד בכ-43.6 מיליון דונם והיבול נאמד בכ-2.3 מיליון טון⁸. מתוך כך בספרד לבדה נטועים כ-50% משטחי הזיתים באיחוד האירופי. שטח עיבוד עצי הזית בספרד גדול מכלל שטחה של מדינת ישראל. סך החקלאים הפועלים במשקי הזית באיחוד האירופי הוא כ-2 מיליון (ראה טבלה מס' 2).

טבלה מס' 2: הערכות שטחי עיבוד זיתים במדינות האיחוד האירופי, באלפי דונם

שטח ממוצע לחקלאי בדונם	סך החקלאים הפועלים במשקי הזית (באלפים)	סך גודל השטח באלפי דונם	
6	30.5	171	קרואטיה
4	30	116	קפריסין
18	10	177	צרפת
15	464	7,060	יוון
12	902	11,233	איטליה
2	0.8	1.4	מלטה
3	0.9	3	מונטנגרו
26	131	3,358	פורטוגל
5	1.7	9	סלובניה
56	385	21,537	ספרד
22	1,955	43,666	סך הכל

מקור: Eurostat 2014

כפי שניתן לראות מטבלה מס' 2, המדינות העיקריות באיחוד האירופי המייצרות שמן זית הן ספרד, איטליה ויוון. הזיתים לשמן מופקים בשתי שיטות עיקריות: בשיטה הראשונה- המגדלים מקבלים את התמורה עבור הזיתים הנשלחים לבית הבד (שיטה הנהוגה באיטליה ובספרד), ובשיטה השנייה מוכרים המגדלים את שמן הזית לאחר תהליך ההפקה שלו בבית הבד (שיטה הנהוגה ביוון וגם באיטליה⁹).

התמיכות למגדלים באיחוד האירופי ניתנות כתמיכה ישירה לשטח¹⁰ ולא לתפוקה (התמיכה ניתנת לכל ענפי הצומח ואינה ייחודית לענף הזיתים), אולם ניתן לחשב את הסכום הכספי הניתן עבור תפוקה. מעיבוד נתוני סקרי משקים של ה-FADN¹¹ המציג ממוצע נתונים בשנים 2006 - 2009 נמצא כי בספרד ובאיטליה, במשקים בהם החקלאים מוכרים את התוצרת שלהם לבית הבד, התמיכה הממוצעת מסתכמת ב-2 ש' לק"ג ו-3 ש' לק"ג שמן, בהתאמה- זאת לו היו מייצרים שמן זית עד לשלב

⁸ מבוסס על הערכות לתחזיות ייצור לעונת 2013/14, כמות הייצור בעונת 2012/13 הייתה נמוכה ועמדה על 1.459 מיליון טון (כמות הייצור הנמוכה ביותר שיוצרה באיחוד האירופי בעשור האחרון).

⁹ באיטליה נהוגות שתי השיטות – קבלת תמורה עבור הזיתים, או לחילופין קבלת התמורה עבור שמן הזית.

¹⁰ התמיכות הניתנות הן בעיקר תשלומים ישירים מנותקים מן הייצור (Decoupled payments), זאת בנוסף לתשלומים המתקבלים מתקציבים המוגדרים לפיתוח הכפר (Rural development payment)

¹¹ Farm Accountancy Data Network (FADN)

הסופי. במשקים באיטליה וביוון בהם החקלאים מפיקים בעצמם את שמן הזית התמיכה הממוצעת היא 5 ש"ח לק"ג ו-8 ₪ לק"ג שמן זית, בהתאמה (ראה טבלה מס' 3).

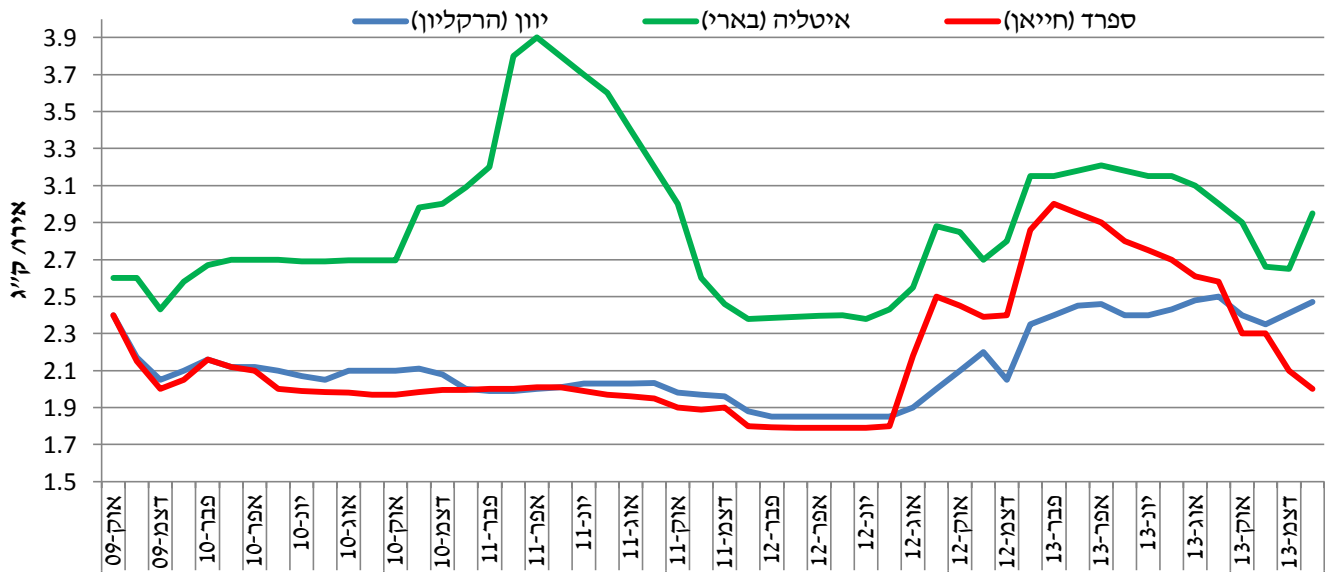
פרמיית המחיר של שמן זית איטלקי (עבור זן הזיתים ששמו "בארי") גבוהה יותר בהשוואה לשמן הזית הספרדי (עבור הזן "חייאן") והיווני (עבור הזן "הרקליון"). בתרשים מס' 8 נתונים ביחס למחירי שמן זית בדרגת כתיב מעולה. מהתרשים ניתן לראות כי ברבעון הרביעי של שנת 2013 המחיר (בשער המשק) של שמן הזית היווני, היה גבוה ממחירו של שמן הזית הספרדי באותה הדרגה, זאת בניגוד למגמה שהתרחשה בעונת הייצור 2012/13 בה המחיר בשער המשק של שמן הזית הספרדי היה גבוה ממחירו של שמן הזית היווני בשער המשק.

טבלה מס' 3: תמיכה ממוצעת לשמן זית ביוון, באיטליה ובספרד, ממוצע הנתונים לשנים 2006 – 2009, בש"ח לק"ג

	זיתים לשמן		שמן זית		
	ספרד	איטליה	איטליה	יוון	
שטח ממוצע לחקלאי - סך דונם זיתים	123	34	36	33	שטח ממוצע לחקלאי - סך דונם זיתים
יבול זיתים לשמן טון לדונם	0.33	5			יבול זיתים לשמן טון לדונם
יבול שמן זית טון לדונם	25% שמן זית	25% שמן זית	0.092	0.072	יבול שמן זית טון לדונם
תמיכה לדונם	175	372	447	584	תמיכה לדונם
תמיכה בש"ח לק"ג שמן	2.1	3.0	4.9	8.1	תמיכה בש"ח לק"ג שמן

מקור הנתונים: EU olive oil farms report, European Commission – EU FADN, 2012
עיבוד: החטיבה למחקר כלכלה ואסטרטגיה, משרד החקלאות ופיתוח הכפר 2014

תרשים מס' 8: תנודות במחירי שמן זית כתיב מעולה בשער המשק (מחירים חודשיים ממוצעים) בשנים 2009 – 2014, באירו לק"ג

מקור: IOC Newsletter, 2014

לסיכום

מכירת שמן הזית בשוק המבורקד צמחה באחוזים ניכרים בשנים האחרונות, זאת לצד המשך צריכה סדירה בשוק שאינו מבורקד (שמן זית לצריכה עצמית). יבוא שמן הזית מחו"ל (ובעיקר מספרד) התמתן בשנים האחרונות ומרבית צריכת שמן הזית מתבססת על הייצור המקומי.

ייצור שמן זית בישראל מתבסס על שימוש בקרקע ובמים שוליים ומספק תועלות חיצוניות גבוהות לאדם, כמו ערכים נופיים, תפיסת שטחים ושימור מסורת. משרד החקלאות ופיתוח הכפר תומך בענף הזית בנטיעות, מיכון ותקציבי קידום מכירות ומחקר לענף.

לצד היתרונות שהוזכרו, שמן הזית המיוצר בישראל עומד בפני אתגרים רבים, מחד עלייה במחירי התשומות בישראל (למשל מים, עבודה ועוד) והעובדה ששמן הזית אינו מבודל וממותג מול שמן הזית הספרדי מולו הוא מתחרה ומאידך התמיכה הישירה ממנה נהנים מגדלי הזיתים באיחוד האירופי (תמיכה לשטח חקלאי שמגיעה בתרגום למונחי שמן זית לכ- 2 עד 8 ש"ח לק"ג).

שמן זית איכותי נחשב כמוצר בריא, בעל ערכים תזונתיים גבוהים לצרכנים. על מנת להתמודד עם התחרות מול שמן הזית המיובא, על שמן הזית המקומי לבדל עצמו מול שמן הזית הספרדי וליצור מותג המזוהה עם איכות והומוגניות לצד תו תקן מחייב. במידה ויצרני שמן הזית בישראל ייצרו מותג מוביל הם אף יוכלו לשקול לייצא לשוקי נישא בחו"ל.

אל מול האתגרים הניצבים קיימת חשיבות מרובה לשמירה על ענף שמן הזית איתן, על מנת שימשיך לספק את תועלותיו לציבור.